

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ШЛЯХОМ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ

DEVELOPMENT OF SOCIAL POTENTIAL BY THE FORMATION OF YOUTH VALUE ORIENTATIONS

Трансформаційні процеси, що нині відбуваються в Україні, надають нового, особливого змісту цінностям і ціннісним орієнтаціям і водночас ускладнюють адаптацію молоді до нових соціально-культурних умов. Дослідження проблем, оскільки вони пов'язані з ціннісними орієнтаціями молоді, більше мають практичний характер, тому що будь-яка людська діяльність немислима без цінностей, які надають їй цілеспрямованого смислу. Сучасні трансформаційні процеси спонукають до зміни системи ціннісних орієнтацій та основних життєвих цінностей молоді, яка є найвразливішою до таких змін. Дослідження останніх років свідчать про серйозні зміни ціннісної свідомості нашого суспільства загалом і молоді, а головним чином студентства як невід'ємного його складника. Система ціннісних орієнтацій особистості студента вибудовується впродовж тривалого часу в процесі навчання, дозвілля, спілкування, під впливом ЗМІ, глобальної мережі Інтернет тощо. Тому трансформація життєвих цінностей і ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді стала об'єктом детальних соціологічних досліджень. У статті досліджено розвиток соціального потенціалу шляхом формування ціннісних орієнтацій молоді. За результатами соціологічного дослідження проаналізовано актуальні проблеми ціннісних орієнтацій сучасної студентської української молоді; визначено життєві цілі молоді в українському суспільстві; досліджено фактори, які можуть перешкодити молоді в реалізації життєвих планів; вивчено ієрархію найбільш прийнятих і неприйнятних людських рис; проаналізовано чинники, що мають вирішальний вплив на вибір майбутньої професії української молоді. Перетворення потенціалу в капітал відбувається насамперед через інститути соціального потенціалу – колективи (формальні й неформальні), що формуються за місцем роботи, проживання чи за інтересами. Поява креативного класу дала потужний стимул розвитку недержавних інститутів соціального потенціалу і створення принципово нових, здатних акумулювати творчу енергію. Особливо це помітно на прикладі появи і стрімкого зростання числа користувачів Інтернетом, послугами мобільного зв'язку та, як наслідок, появи соціальних мереж. Сьогодні рівень і темпи розвитку економіки, суспільства й держави багато в чому залежать від ціннісних орієнтацій молоді. Тому сприяння їх формуванню в інтересах прискореного економічного розвитку є не просто найважливішою умовою останнього, а й спочатку найпершим кроком у реалізації успішної стратегії.

Ключові слова: соціальний потенціал, молодь, ціннісні орієнтири, соціальний капітал, освіта, здоров'я.

The transformational processes that are currently taking place in Ukraine provide a new, special content for values and values, and at the same time complicate the young person's adaptation to new socio-cultural conditions. Studies of problems, as they relate to the value orientations of young people, are more practical in nature, because any human activity is unthinkable without values that give it purposeful meaning. Modern transformational processes lead to a change in the system of values and basic life values of young people, which is most vulnerable to such changes. Recent years have shown that there has been a profound change in the value consciousness of our society as a whole and of young people, and, above all, of students as an integral part of it. The system of value orientations of the student's personality is built up over a long time in the process of study, leisure, communication, under the influence of mass media, the Internet and so on. Therefore, the transformation of the values and values of modern student youth has become the object of detailed sociological research. The article explores the development of social potential through the formation of value orientations of youth. According to the results of a sociological study, the article analyzes the current problems of value orientations of modern student Ukrainian youth; the life goals of youth in Ukrainian society are defined; The factors that may hinder youth in the implementation of life plans have been investigated; studied the hierarchy of the most accepted and unacceptable human qualities; factors that have a decisive influence on the choice of the future profession of Ukrainian youth are analyzed. The conversion of potential into capital occurs primarily through institutions of social potential – collectives (formal and informal), which are formed by place of work, residence or by interests. The emergence of the creative class gave a powerful impetus to the development of non-governmental institutions of social potential and the creation of fundamentally new ones that can accumulate creative energy. This is especially noticeable on the example of the emergence and rapid growth of the number of Internet users, mobile services and, as a result, the emergence of social networks. Today, the level and pace of development of the economy, society and the state is largely dependent on the value orientations of youth. Therefore, promoting their formation in the interests of accelerated economic development is not only the most important condition for the latter, but first the first step in implementing a successful strategy.

Key words: social potential, youth, value guidelines, social capital, education, health.

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2019-13-11>

Марухленко О.В.

к. екон. наук,

докторант кафедри соціальної

і гуманітарної політики

Національна академія державного

управління при Президентові України

Постановка проблеми в загальному вигляді. Соціальний потенціал – складник національного людського потенціалу й національного багатства. Він складається з громад-

ських, політичних, релігійних та інших інститутів, які акумулюють творчу енергію колективів і реалізують суспільну функцію нації. Розвиток цих інститутів визначає рівень розвитку

суспільства і якість політичної системи. Коли існують невідповідність між ними, то в суспільстві можлива, навіть неминуха політична криза, а ефективний економічний розвиток серйозно утруднено. Саме така невідповідність між ступенем розвитку інститутів соціального потенціалу, рівнем суспільного розвитку і якістю правлячої еліти й управління існує в сучасній Україні.

Найважливіша частина національного багатства – національний людський потенціал – багато в чому складається з інститутів соціального потенціалу, визначає міць національного багатства, а ступінь їх розвитку зумовлює можливість перетворення національного людського потенціалу (далі – НЛП) в національний людський капітал (НЛК), тобто якість управління. І, відповідно, навпаки.

Реалізація НЛП, чи перетворення потенціалу в капітал, відбувається насамперед через інститути соціального потенціалу – колективи (формальні й неформальні), що формуються за місцем роботи, проживання чи за інтересами. Поява креативного класу дала потужний стимул розвитку недержавних інститутів соціального потенціалу і створення принципово нових, здатних акумулювати творчу енергію. Особливо це помітно на прикладі появи і стрімкого зростання числа користувачів Інтернетом, послугами мобільного зв'язку та, як наслідок, появи соціальних мереж.

Сьогодні рівень і темпи розвитку економіки, суспільства й держави багато в чому залежать від ціннісних орієнтацій молоді. Тому сприяння їх формуванню в інтересах прискореного економічного розвитку є не просто найважливішою умовою останнього, а й спочатку найпершим кроком у реалізації успішної стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теорія людського потенціалу, основоположниками якої є А. Сміт, А. Маслоу, отримала розвиток у дослідженнях Г. Беккера [2], А. Сена, які обґрунтували положення, що процес розвитку – це не тільки зростання матеріального або економічного добробуту, а й розширення можливостей людини, що має на увазі «велику свободу вибору, щоб кожен міг вибирати з великої кількості варіантів ту мету і той спосіб життя, які він вважає кращими» [3].

Проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій розглядалися в роботах М. Вебера, Е. Дюркгейма, М. Рокича й інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак сьогодні виникла проблема невідповідності структури і якості освіти української молоді потребам суспільства, а також недостатньої мотивації молоді до самоосвіти й самовдосконалення. Тільки

відносно невелика частина молоді відрізняється прихильністю до яскраво виражених людських цінностей. Авторська позиція полягає в необхідності оптимізації ціннісно-мотиваційної сфери молоді, що сприятиме розвитку й використанню її потенціалу для формування регіональних економічних систем.

Мета статті – провести дослідження розвитку соціального потенціалу шляхом формування ціннісних орієнтацій молоді.

Виклад основного матеріалу.

Дослідження соціального потенціалу шляхом формування ціннісних орієнтацій молоді проводилося на основі результатів репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді. Сьогодні спостерігається тенденція зниження питомої ваги молоді в працездатному віці. Крім загальної тенденції зниження народжуваності в певних періодах, Україна зазнає впливу Польщі, куди йде відтік кваліфікованих молодих кадрів. Закріплення молодих кадрів на місцях забезпечується більш-менш успішно реалізацією низки державних і регіональних програм. Варто зазначити, що чинна практика підтримки молоді державою й різними приватними фондами в розвинених країнах максимально орієнтована на забезпечення навчання молодих людей у навчальних закладах. Практично повсюдно організовано безкоштовне навчання у вищих навчальних закладах у Німеччині, здійснюється пільгове кредитування й надається можливість здобуття вищої освіти під час служби в армії в Ізраїлі тощо. Усе це свідчить про усвідомлення владою цих країн необхідності формування кваліфікованого працівника, особистості, яка прагне до самовдосконалення. Однак водночас знижується ефективність цих заходів. Найчастіше відзначаються зміна ціннісного профілю молодих людей, деформація оцінки навколишньої дійсності. Сама по собі освіта все менше гарантує можливість працевлаштування та гідного заробітку, що особливо стало помітно в здавалося б благополучній із погляду якості вищої освіти країні – США, де останніми роками швидко зростає кількість випускників університетів, які не здатні повернути освітній кредит через відсутність роботи з необхідним для повернення кредиту рівнем заробітної плати. Суспільство хвилює споживча позиція молодих людей, які, отримавши фінансову підтримку, вважають, що держава повинна й надалі дбати про них, про їхнє працевлаштування та доходи. Утриманство, пізніше дорослішання, небажання прийняти на себе відповідальність за своє життя, прагнення звинувачувати у своїх проблемах старше покоління характерно для багатьох молодих людей

незалежно від місця проживання. На якісному рівні взаємозв'язок рівня розвитку соціального, людського потенціалу з питомою вагою і якісним складом молоді видається одно-значно значущим і прямим.

Однією з головних проблем є низький рівень усвідомленості молоддю реалій життя, своїх можливостей. Дослідження, проведені в США, показали, що рівень усвідомленості реалій життя покоління «Міленіум» (до 35 років) досить високий (рис. 1). Для них характерно усвідомлення себе як покоління самодостатніх людей (59%), разом із тим марнотратних (49%) у тому, що стосується їхніх потреб, і

жадібних (43%) у тому, що стосується потреб інших людей. 39% молодих людей зараховують себе до ідеалістів, а 31% – до циніків.

В Україні аналогічного дослідження не проводилося, проте деякі зіставлення можна зробити. У рамках дослідження проведено репрезентативне соціологічне дослідження становища молоді Центром незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА» на замовлення Міністерства молоді та спорту України.

Результати тестування виявилися досить неоднозначними й навіть суперечливими. Молоді жінки, порівняно з чоловіками, є більшою мірою орієнтовані на досягнення сімей-

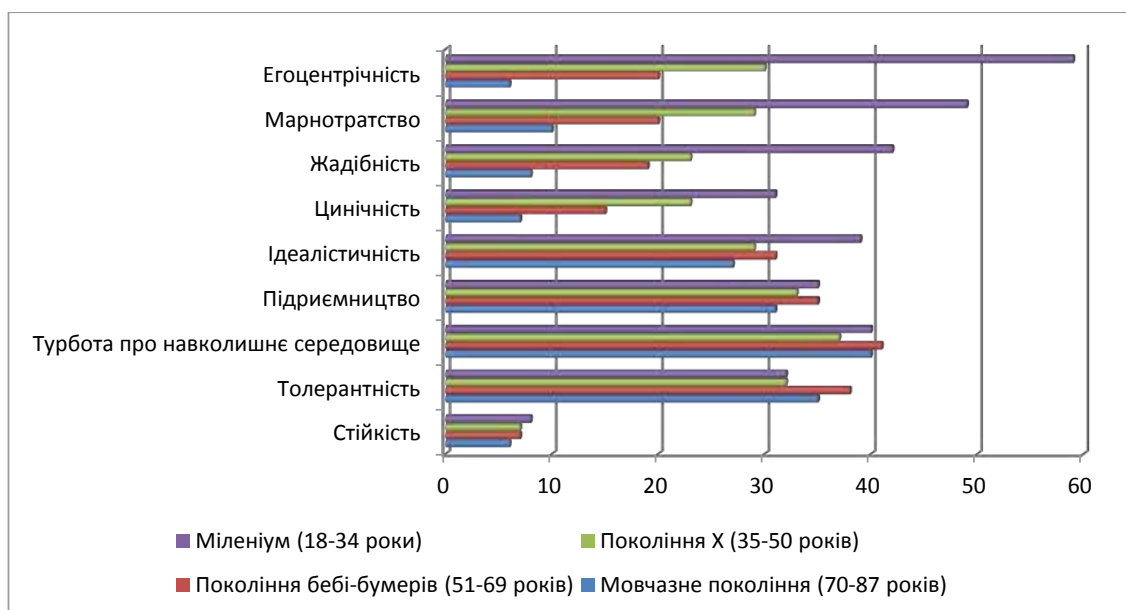

Рис. 1. Цінності різних поколінь [4]

Таблиця 1

Розподіл відповідей на питання «Чого найбільше Ви хотіли б досягти в житті» (серед усіх респондентів, N=1200), залежно від статі, % [5]

	Чоловіки	Жінки
Сімейного щастя	63,7	79,8
Зробити кар'єру	49,3	46,8
Бути вільним і незалежним у своїх рішеннях і вчинках	36,6	39,4
Мати можливість реалізувати свій талант і здібності	34,0	30,1
Багатства	27,9	22,1
Стати кваліфікованим спеціалістом	16,8	20,4
Принести користь своїй країні	13,9	11,4
Спокою та можливості ні в що не втручатися	10,6	10,4
Влади	6,8	3,5
Слави	5,1	2,5
Важко відповісти	0,8	0,8
Нічого	1,0	0,2
Інше	0,2	0,4

ного щастя (79,8% та 63,7% відповідно) і бути кваліфікованим спеціалістом (20,4% та 16,8% відповідно). Молоді чоловіки, порівняно з молодими жінками, частіше хотіли б зробити кар'єру (46,8% та 49,3% відповідно), мати можливість реалізувати свій талант і здібності (34% та 30% відповідно), бути багатими (27,9% та 22,1% відповідно) (таблиця 1).

Результати тестування виявилися досить неоднозначними й навіть суперечливими. На рис. 2 представлено оцінки за 10-бальною шкалою життєвих цінностей молоді з диференціацією за статтю. Найбільш значущою цінністю для юнаків виявилася релігія, а дівчат – особиста вигода, які більш високо оцінили значи-

мість статусу, ніж молоді люди, і нижче – значимість сім'ї.

Життєві цінності, оцінені опитаними в інших людях, уже не настільки різнилися за статевою ознакою, тобто найбільш суттєвою цінністю є «чесність», яка при максимальній оцінці в один бал набрала в середньому 0,9 у дівчат і 0,8 у молодих людей (рис. 3).

Натепер виникла проблема невідповідності структури і якості освіти української молоді потребам суспільства, а також недостатньої мотивації молоді до самоосвіти й самовдосконалення.

Цікаво й те, що дівчата більш високо, ніж юнаки, оцінили в інших людях інтелект і зов-

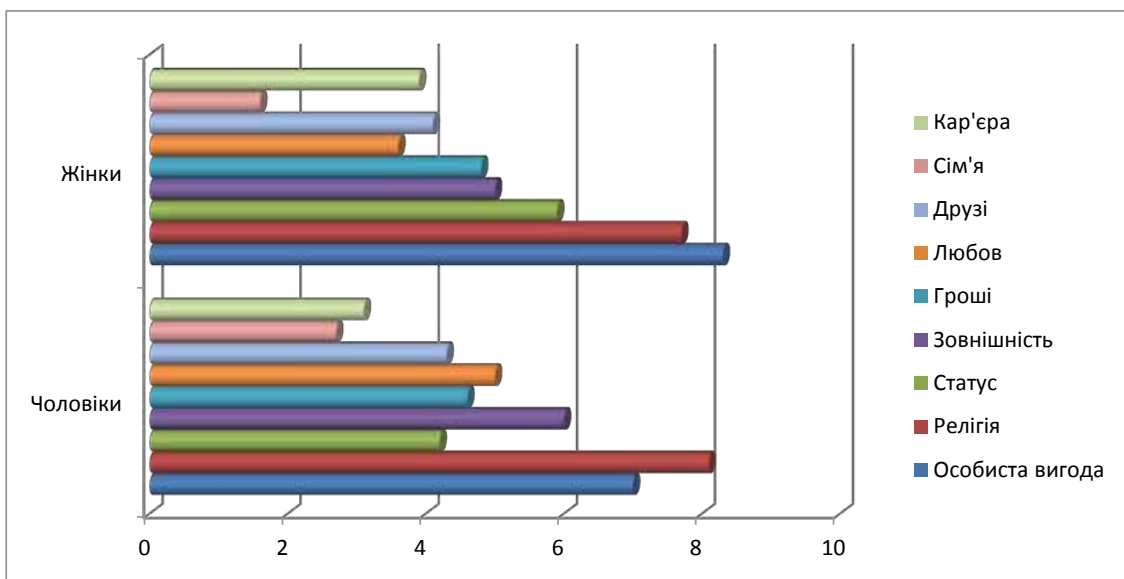

Рис. 2. Оцінювання важливості життєвих цінностей [5]

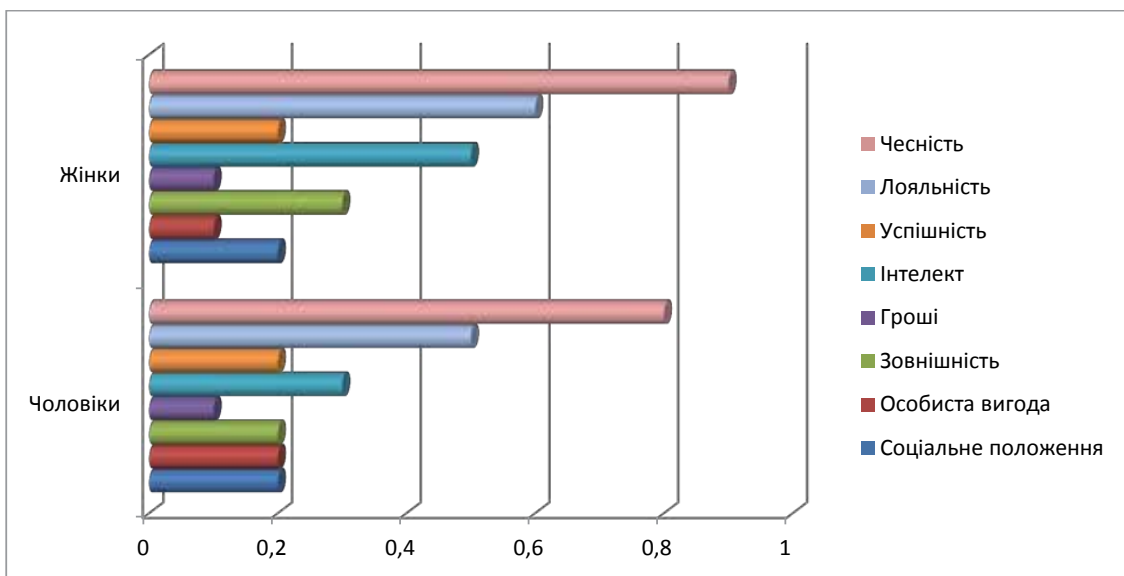

Рис. 3. Оцінювання важливості життєвих цінностей в інших людях [5]

Таблиця 2

Цінності, яким у найближчі три роки хотілося б приділяти більше уваги

Матеріальне становище, гроші (відсутність матеріальних труднощів)	49,3
Народження та виховання дітей	46,2
Здоров'я (здоровий спосіб життя, подолання певної хвороби)	43,4
Досягнення поставленої мети	40,7
Досягнення соціального статусу, кар'єри	39,5
Мир і спокій на українській землі (відсутність збройного конфлікту)	34,8
Отримати від життя більше задоволень/розваг	26,9
Наявність хороших і вірних друзів	25,8
Пошук коханої людини, створення сім'ї	25,0
Власне самовдосконалення (постійний духовний і фізичний розвиток)	23,8
Пошук роботи за фахом	23,3
Здобуття вищої освіти	14,0
Зробити щось значуще для свого народу, майбутнього країни	13,8
Пошук будь-якої роботи, підробіток	13,5
Перекваліфікація, підвищення кваліфікації	12,7
Громадська активність	10,5
Релігійний або духовний розвиток	9,3
Воля та єдність українського народу	9,1
Дотримуватися звичаїв, традицій народу України	6,9
Захист національних інтересів України	6,7
Сімейне щастя	0,3

нішність, тобто щодо інших людей цінність особистої вигоди, визнаної основною для себе, не вважалася головною.

Молоді люди виявилися нездатними реально поставити себе на місце іншої людини. Іншими словами, є протиріччя між своїми цінностями й цінностями інших людей.

Найбільш значимий результат отримано під час аналізу відповідей на запитання, чому найближчим часом респондент хотів би приділяти більше уваги (таблиця 2).

Молоді люди, що відзначили релігію як найбільш пріоритетну цінність, зовсім не передбачають приділяти увагу цій сфері життя. Кар'єри, яка за рівнем значущості була всього лише на п'ятому місці під час визначення своїх цінностей, планують приділяти увагу 70% юнаків і 50% дівчат, при тому що в останніх значимість кар'єри як цінності вища, ніж у молодих людей. Сімейне життя виходить на перший план у дівчат, збільшується увагу й до любові.

Результати анкетування підтвердили гіпотезу про низький рівень усвідомленості людських цінностей, що заважає молодим людям дотримуватися твердих ціннісних установок, які допомагають їм вибудовувати свою траєкторію розвитку відповідно до їхніх особистих потреб і потреб суспільства.

Якщо ми звернемося до складників оцінювання людського капіталу за І. Іллінським, то можемо зазначити його різке зниження як за складником освіти, так і за складником здоров'я, і те, й інше значною мірою пов'язано з низьким рівнем складника загальної культури. Так, відзначається, що, «якщо ситуація зі смертністю не зміниться, з кожних 10 юнаків-випускників шкіл в Україні четверо помруть, не доживши до пенсійного віку».

Вирішення проблеми неможливо без підвищення усвідомленості життя, прийняття на себе відповідальності за своє життя, розуміння необхідності безперервного розвитку, що величезною мірою залежить від самого молодого людини.

Висновки. Для підтвердження гіпотези дослідження пропонується використання коучингового підходу до навчання студентів, який передбачає зміну ролі викладача від лектора-ментора до коуча. Викладач-коуч веде студента до знань, професії через формування усвідомленого ставлення до життя. У навчальному процесі мають використовуватися прийоми командного коучингу, оскільки цілі студентів у процесі навчання схожі. Позиція коуча основана на вірі в студента і його можливості, неупередженості, фокусуванні на результаті

й відсутності оцінок. Останній складник позиції вступає на перший погляд у протиріччя з викладацькою діяльністю, але діє не стосовно знань студента, а щодо його особистості і його дій стосовно досягнення мети [6].

Для реалізації такого підходу необхідне навчання викладачів коучингових технологій. Наявна практика корпоративного коучингу підтверджує можливість навчання педагогів, проте це має бути безперервний процес, а не разове підвищення кваліфікації. «Молодим» коучам також потрібні свої коучі.

Чинна практика реалізації викладеного підходу показувала значне зростання усвідомленості поведінки студентів, активізацію їхньої пізнавальної активності, формування потенціалу саморозвитку, необхідного для зростання якості й підвищення ефективності використання людського капіталу та соціального потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Индекс людського розвитку: Україна посіла 88 позицію серед 189 країн. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2018/human-development-indices--where-does-ukraine-rank--.html>.
2. Бэккер Г. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории. Москва : ГУ ВШЭ, 2003. 672 с.
3. Сен А. Развитие как свобода. Москва : Новое издательство, 2004. 425 с.
4. Most Millennials Resist the 'Millennial' Label. Generations in a Mirror: How They See Themselves. Pew Research Center. URL: <http://www.people-press.org/2015/09/03/most-millennials-resist-the-millennial-label>.
5. Дослідження проведене Центром незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА» на замовлення Міністерства молоді та спорту України. Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді. Київ, 2016. 87 с.
6. Братко М. Управління професійною підготовкою фахівців в освітньому середовищі університетського коледжу: теорія і практика : монографія / за ред. Л. Л. Хоружої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. 424 с.